

О. А. Мітчук,
канд. філол. наук
УДК 070.316.77: 1 (477)

Національна публіцистика як соціокультурна інформація: український досвід

У статті розглядаються соціально-інформаційні характеристики української національної публіцистики в контексті подій в Україні періоду кінця XIX – початку XX ст. Робиться висновок про те, що національна публіцистика створює певні соціокультурні умови для болісного, але впевненого поступу розвитку національної свідомості.

Ключові слова: інформація, комунікація, нація, публіцистика, текст.

Актуальність теми наукової статті визначається тим, що шляхи і способи людського буття не можуть бути уніфікованими; кожна людина є автономним соціальним феноменом, здатним до вибору, відповідальності, комунікації, пізнання світу і зміни власного буття. Опертися в цьому людина може на фундаментальні феномени: власну націю, ідею свободи, традиції, віру, вона здатна до захисту своєї екзистенції і до її збагачення за допомогою науки, літератури, релігії, мистецтва, філософії. Людина не може стати самою собою, не вступаючи у спілкування з іншими. А тому кожна акція, кожен акт комунікації – це ризик, який може поставити індивідуума в граничну, межову ситуацію, що загрожує втратою екзистенції і самого буття [1, с. 100–110]. Необхідність вивчення суспільних чинників функціонування національної публіцистики є очевидною.

Теоретичною базою цієї розвідки стали дослідження українських пресознавців В. Буряка, В. Галич, В. Здоровеги, Н. Зелінської, І. Крупського, В. Лизанчука, А. Москаленка, В. Різуна, Л. Руденко та інших, в яких проаналізовано контекст становлення та розвитку української національної публіцистики, зокрема публіцистичного тексту. Ці автори детально аналізують особливості функціонування систем національної публіцистики в умовах становлення та подальшого розвитку національного інформаційного простору, подають теоретичні засади дискурсу. При цьому детальне дослідження національної публіцистики як виду соціальної інформації та культурного феномена в історичному контексті розвитку цього явища й досі залишається поза увагою науковців.

Мета статті полягає у вивченні функціональних характеристик національної публіцистики як феномена суспільної інформації, що формувався на зламі XIX та XX ст.

Об'єктом наукової розвідки виступає українська національна публіцистика згаданого пе-

ріоду, предметом – специфіка виявлення чинників соціального навантаження національної публіцистики.

Хронологічні рамки дослідження матеріалу в статті: кінець XIX – початок XX ст.

Період кінця XIX – початку XX ст. уже увійшов у коло наукових досліджень під назвою доби культурно-національного відродження. Отже, в науці головними залишаються підходи до людського буття як до універсуму сенсів, до обширу життєвого світу людини. Таким чином, в уяві людини цілий світ постає (принаймні у своїй ідеальній моделі) як складний структурований всесвіт, що має певну цілісність і водночас порівняно автономні елементи, як система взаємин реальних суб'єктів (люди, спільноти) між собою. Такий світ ґрунтується на певних онтологічних підвалинах та ціннісних засадах, які є «своїми» для кожної людини і перетворюються на настанови її життєбуття [2, с. 27–28].

У цей період культура України продовжувала розвивати народно-демократичні традиції попереднього століття, водночас тривав активний пошук нових форм використання досягнень національної культури. Культура, культурний процес загалом – це постійне самооновлення, вироблення нових форм вираження, засобів задоволення інтересів і потреб людей залежно від конкретної соціально-економічної ситуації.

Культура як соціокультурне явище – це загальне надбання колективної життєдіяльності людей, але безпосередніми творцями мистецьких цінностей є особистості, адже кінцевий продукт може створити лише індивідуум, і лише потім цей продукт стає надбанням людства. Тому особистість – та рушійна сила, яка творить колективний культурний процес [2, с. 27–28].

Культура, мистецтво, висловлення почуттів... Кожна із цих категорій має право на самостійне життя, але все ж дозволимо собі сформу-

лювати узагальнену тезу: культурний процес розвивається впродовж історичного часу, виходячи з потреб суспільства за наявності творців, здатних популярно реалізувати у мистецьких формах ідею, висунуту суспільством.

Маємо на увазі публіцистику. Цікаво, що із розвитком суспільних відносин розвивається та урізноманітнюється сама філософія національної публіцистики, у ній диференціюється духовна й матеріальна культура, вона започатковує утворення специфічних вербальних форм із самодостатнім напрямом розвитку і тенденціями до виокремлення в будь-якій сфері культури.

Саме у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. українська публіцистика продовжувала свій прогресивний розвиток, хоч це відбувалося в умовах систематичних заборон. Тому вона не змогла розвиватися за власними, властивими їй еволюційними законами. Українським публіцистам доводилося долати не лише внутрішні суперечності та перешкоди, притаманні для будь-якої письмової культури, а й великий політичний тиск з боку державних – а надто російської – культур. Це пригнічувало творчий потенціал народу, виснажувало духовні сили нації.

Історія української національної публіцистики цього періоду ще раз доводить, що без державності, без політичної, матеріальної, правової підтримки письмової культури нація починає занепадати. Саме це й було характерно для розвитку української культури в цей період. Головним здобутком національної публіцистики можна вважати утвердження письмової комунікаційної культури українського народу, а це стало підґрунтям для становлення державності в роки національно-визвольної революції.

Українська національна публіцистика кінця ХІХ – початку ХХ ст., будучи дієвою у тогочасному суспільному просторі, створювала певну ауру інформаційного поля, що було одним із способів існування етнічної культури. Ідеться про те, що саме у публіцистичних текстах як у формі матеріалізованої людської думки завжди міститься інформація, що була об'єктивно необхідною для інформування тогочасної етнічної спільноти. Власне єдність та своєрідність тогочасної національної публіцистики мали забезпечити цілісність культурного надбання української нації.

Адже розвиток інтелектуальних надбань завжди супроводжувався необхідністю доступного висловлення ключових тенденцій розвитку нації. Інтелектуальний образ доби формується із сукупності текстів, написаних й опрацьованих із врахуванням історичних контекстів. Почесне місце у загальному репертуарі будь-яких видань займала публіцистика. Саме цей вид

тексту, виконуючи свою насамперед просвітницьку функцію, був і залишається комунікативним засобом поширення власного життєвого досвіду авторами, які тією чи тією мірою можуть вважатись моральними та духовними авторитетами нації [3, с. 1–2].

О. Коновець виокремив дві функції публіцистичного тексту: філософсько-світоглядну та культурологічну. Якщо перша функція, на погляд вченого, – це певний вид просування, популяризації якихось ідей чи знань, що мають потенційну можливість впливати на формування національного світогляду у зв'язку із виникненням нових потреб національного мислення, то друга функція забезпечує передачу читачам певних духовних традицій, морально-естетичних цінностей і моральних ідеалів, які сповідує автор, а також є спробою залучення читача до естетики наукового пошуку, елементом виховання читача на прикладах життя і діяльності найкращих представників вітчизняної культури [4, с. 15].

Адже сама історія функціонування національної публіцистики – це історія багатовікової боротьби передових людей свого часу за свободу висловлювань власних поглядів, за утвердження рідної мови й національного гонору. Усе, що ми називаємо людським началом у публіцистичному тексті, постає перед нами як певне протистояння та збалансування стихійно-природного та нормативно-соціального в людині. Цей принцип є принципово важливим для філософського осмислення природи публіцистики, він набув досить виразного виявлення у проблемі письмової культури взагалі. Сьогодні ця проблема постала як одна з найбільш гострих у цілій низці соціально-гуманітарних наук: у філософії, соціології, психології, культурології.

З чим це пов'язано? Передусім, це було зумовлено значним ускладненням соціально-історичних процесів наприкінці ХІХ ст., коли через інтенсифікацію економічного життя відбулася активізація соціального спілкування; можна навіть говорити про певну інтернаціоналізацію історії [5, с. 19–21]. Фактично на землі зникли відокремлені та ізольовані регіони, все людство було втягнуте в єдиний процес всесвітньої історії.

По-друге, внаслідок інтенсифікації соціально-історичних процесів відбулося певне змішування різних культур, народів та етносів, результатом чого стала криза позиції європоцентризму [6, с. 90–102]. До того часу європейці вважали свою культуру єдиною гідною визнання, найбільш правильною та розвиненою. Відповідно будь-яка інша культура заслуговувала на увагу лише тією мірою, якщо вона була подібною до європейської культури. Але виявилось,

що існують культури, зовсім не схожі на європейську, проте такі, що чудово виконують свою людиноформувальну функцію; більше того, ці культури інколи мають навіть привабливіший вигляд, ніж європейська [6, с. 82–97].

По-третє, саме на зламі ХІХ–ХХ ст. виявилось, що видатні досягнення європейської культури можуть бути обернені проти людини. Ішлося про досягнення європейської науки, які були втілені у військовій техніці та спрямовані на небувале раніше масове знищення людини.

Розглянуті вище особливості культури як суспільно-історичного явища дають можливість зрозуміти, що культуру творять особистості, проте вони належать до певних спільнот, історичних епох, певного суспільного процесу. Але в становленні та розвитку культури спостерігаються ті самі тенденції, що і в розвитку пізнання та людської особистості, а коли сутність такого явища, як культура, усвідомлюється, тоді культура існує вже як вагомий впливовий чинник суспільного буття.

Намагання свідомо мислячої інтелігенції писати не лише вільно й гарно, але й доступно, призводили за найнесприятливіших умов для організації випуску газет та книг.

Результати досліджень української публіцистичної спадщини засвідчують, що національна публіцистика власне, як феномен, де виявляються особливості та потенції людини, – постає у вигляді сукупності людських соціально-історичних та культурних цінностей. У публіцистиці висловлюється те, що для людини набуває особливої значущості, і те, через що людина не може розглядати себе і свою життєдіяльність сповненими сенсу та змісту. Саме за певні цінності в суспільстві розгортається боротьба між старим та новим, між справжньою культурою та псевдокультурою. Певні нові завдання, які поставила перед нацією публіцистика кінця ХІХ – початку ХХ ст., нові орієнтації, що були висунуті публіцистами того часу, породили нову генерацію інтелектуалів, яка «звіяла бурю в нашій національній житті», «оживила пульс народного життя», як писав І. Франко. Цих робітників «твердої ери в будучину нашої нації» він назвав «молодою Україною» [7, с. 476].

Узагалі ж цілком зрозуміло, що справжні культурні цінності орієнтують розвиток національної культури в бік збагачення людини, але за конкретних умов суспільного життя буває надзвичайно складно виявити, що саме відповідає національним цінностям. На активний розвиток української національної публіцистики як провідної форми соціокультурного процесу кінця ХІХ – початку ХХ ст. вказує Т. Гундорова, вважаючи, що все це було відтворенням повноцінного національного організму, утверджен-

ням модерної української нації, рухом за пробудження народу, боротьбою за модерну українську суспільність [8, с. 108–113]. Й українська нація з великої етнографічної маси народу, придатного, за висловом І. Франка, для «асиміляційної роботи інших націй», ішла до розроблення політичної тактики українського руху, до свідомої політичної діяльності української нації як «суспільного культурного організму, здібного до самостійного культурного й політичного життя» [7, с. 404].

Ознайомлення з найкращими взірцями національної публіцистики кінця ХІХ – початку ХХ ст. засвідчує, що це одна із найбільш яскравих сторінок української культури. Є безліч чинників, під впливом яких змінюється національна публіцистика як вид суспільної інформації. Адже у публіцистиці інформація кодується зовнішніми (відповідно до розуміння людиною, що її споживає) структурами. Бажаючи зрозуміти чужі думки та уявлення щодо того, що автори хочуть передати читачеві через створені знакові системи, людина об'єктивує ці чужі знання. А це означає, що ці знання насправді відокремлюються від читача, набуваючи самостійного, позаособистісного існування. Ці знання стають соціальною інформацією, носієм якої є не один читач-індивід, а суспільна, національно скупчена культура.

«Нині ми розуміємо, – писав І. Франко у 1896 р., – що перша і головна основа розвою народного – освіднення і розбудження мас. Зробити з тих мас політичну силу (а темна маса такою силою не може бути) – ось головна мета, яку поклала собі українсько-руська радикальна партія і до якої по змозі сил іде вона всіма можливими шляхами». А для цього, на його думку, потрібно «організувати віча і збори, проводити виборчу агітацію і працю в громадах, надавати правничу та лікарську допомогу, видавати публіцистику, газету та брошури» [9, с. 100–101].

Отже, закономірно соціокультурні традиції, норми, цінності української людини ставали основою формування нової української політичної й культурної спільноти. Кордони культурного мікросередовища визначаються ступенем безпосереднього входження людини в певні соціокультурні умови, будь то сім'я, колектив, різноманітні суспільні об'єднання. Таким чином, стає зрозумілим, що соціально-інформаційний контекст поняття національної публіцистики є складним, аморфним, багатограним, абстрактним явищем, у той час як мікросередовище, навпаки, є більш конкретне.

Соціальна інформація, відображена у текстах національної публіцистики, має позагенетичний характер. Національна публіцистика утворює специфічно людський механізм її на-

слідування – соціальну спадковість. Завдяки національній публіцистиці в суспільстві стає можливим історичне накопичення і примноження інформації, що знаходиться в розпорядженні людини як родового феномена.

1. *Бадяк В.* Українська культура: між Сходом і Заходом / Володимир Бадяк // Діалог культур. Україна у світовому контексті. – Львів : Світ, 1996. – Вип. 2.

2. *Бичко А. М.* Прагматизм і духовність – моральні альтернативи / А. М. Бичко, І. В. Бичко // 36. наук. доп. та реф. викладів II-ї всеукр. конф. у Кривому Розі. – К. ; Кривий Ріг, 1997. – Вип. 2.

3. *Популяризація знань в Україні.* – К. : Знання України, 1992.

4. *Коновець О. Ф.* Методологічні проблеми популяризації історії науки і техніки // Популяризація науки в Україні. – К. : Знання України, 1992.

5. *Свідзінський А.* Культура як феномен самоорганізації // Сучасність. – 1992. – № 4. – С. 15–21.

6. *Розанов В. В.* Релігія. Філософія. Культура / В. В. Розанов. – М. : Наука, 1992.

7. *Франко І.* З останніх десятиліть XIX в. // Повне зібрання творів у 50-ти т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41.

8. *Гундорова Т.* Суспільно-літературний рух «Молодої України» і проблеми модерної української нації // Сучасність. – 1992. – Вип. 3.

9. *Франко І.* Молода Україна / Іван Франко. – Л., 1910.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Mitchuk O. A. National Journalism as Socio-cultural Public Information. Ukrainian Experience.

We consider the social and informational characteristics Ukrainian national journalism in the context of events in Ukraine of the late XIX – early XX century. The conclusion is that the national journalism creates certain social and cultural conditions for the creation of a painful but steady progress of national consciousness.

Keywords: communication, journalism, information, nation, text.

Митчук О. А. Национальная публицистика как социокультурная информация: украинский опыт.

В статье рассматриваются социально-информационные характеристики украинской национальной публицистики в контексте событий в Украине периода конца XIX – начала XX в. Делается вывод о том, что национальная публицистика создает определенные социокультурные условия для болезненного, но уверенного развития национального сознания.

Ключевые слова: информация, коммуникация, нация, публицистика, текст.